

УДК 637.53.67:55

Євген СОТЧЕНКО

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ ПО ІМПОРТНИХ ТА ЕКСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЯХ У СИСТЕМІ РОЗРАХУНКОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

Резюме. Уточнено поняття міжнародних розрахунків, досліджено сутність системи розрахункових відносин України, визначено місце міжнародних розрахунків у системі розрахункових відносин України та етапи їх розвитку, запропоновано структурування міжнародних розрахунків. Розроблено класифікацію банківських операцій по міжнародних розрахунках, розглянуто інституційні та правові засади їх проведення. Проаналізовано структуру експорту та імпорту в Україні 2012–2013 рр. та проведено теоретико-методологічне дослідження міжнародних розрахунків і аналіз статистичної інформації по міжнародних розрахунках у динаміці 2012–2013 рр. Проведений аналіз міжнародних банківських розрахунків дозволив структурувати (класифікувати) міжнародні розрахунки в розрізі різних критеріїв і ознак. Визначено елементи, з яких складається система міжнародних розрахунків: суб'єкти (отримувачі коштів, інфраструктурні елементи), об'єкти розрахункових відносин і міжнародних розрахунків, механізм переказу коштів. Представлена класифікація дозволяє чіткіше диференціювати міжнародні розрахунки за різними характеристиками, розвинути понятійний апарат міжнародних економічних відносин, що створює умови для вдосконалення нормативно-правової основи міжнародних валютних розрахунків.

Ключові слова: експорт; імпорт; міжнародні розрахунки; структурування; класифікація; структура.

Euvgen SOTCHENKO

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ESSENCE OF INTERNATIONAL SETTLEMENTS ON IMPORT AND EXPORT IN THE PAYMENT RELATIONS IN UKRAINE

Summary. The concept of international payments is specified in the article, the essence of settlement relations in Ukraine is studied herein, the place for international payments is determined in the Ukrainian settlement system as well as their development stages, international settlements are proposed to be structured. Banking transactions are classified by international payments, and to conduct them, institutional and legal principles are studied. The export and import structure in Ukraine in 2012–2013 is analyzed. International settlements are examined as for theory and methodology and statistical information on the international payments is analyzed as for 2012–2013 dynamics. The conducted research of international banking settlements allows to structure (to classify) international payments in the context of various criteria and characteristics. Elements are determined, which build the international payment system: subjects (payees as infrastructure elements), objects of settlement relations and international payments, money transfer mechanism. The presented classification allows to differentiate more clearly international settlements by different characteristics, to develop the conceptual apparatus of international economic relations, creating conditions for improving the legal principles of the international monetary payments.

Key words: export; import; international transactions; structuring; classification; structure.

Постановка проблеми. Активізація зовнішньоекономічної діяльності України в умовах ринкової економіки зумовили масовий вихід на зовнішні ринки українських підприємств – як експортерів та імпортерів. Збільшилися обсяги міжнародних розрахунків, їх роль у кругообігу капіталу і формування фінансових результатів діяльності підприємств. Зросла роль банківської системи та валютного законодавства в організації та здійсненні міжнародних розрахунків, протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та незаконного вивезення капіталу.

Від повноти й своєчасності надходження експортної валютної виручки в країну, обґрунтованості та законності переведення резидентами валютних коштів за кордон багато в чому залежить зростання валютно-фінансового потенціалу України та ресурсної бази її банківської системи. Цим визначається необхідність розроблення теоретико-методологічних питань організації та функціонування міжнародних розрахунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичну основу дослідження склали праці українських та зарубіжних учених. Питання теорії та практики організації міжнародних розрахунків розкриті в працях О.В. Підчоса, К.А. Мохната, Л.І. Михайлишин, Г.І. Мисик, Л.М. Римарева та інших.

Не зважаючи на активне дослідження міжнародних розрахунків, подальшого теоретичного осмислення й методологічного обґрунтування, вимагають такі питання: уточнення змісту понять «міжнародні розрахунки», «система міжнародних розрахунків»; вироблення практичних рекомендацій у сфері організації міжнародних розрахункових відносин у процесі взаємодії учасників зовнішньоекономічної діяльності та уповноважених банків.

Мета статті – теоретико-методологічне дослідження міжнародних розрахунків і аналіз статистичної інформації по міжнародних розрахунках в динаміці 2012–2013 рр.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі існують різні точки зору на зміст поняття «міжнародні розрахунки». Окремі автори ототожнюють розрахунки з платежами.

До міжнародних розрахунків відносять платежі за кредитами, інвестиції, некомерційними операціями між юридичними та фізичними особами різних країн. У цьому зв'язку необхідне подальше теоретичне поглиблення й розширення знань у цій галузі.

На відміну від існуючих підходів до розуміння сутності міжнародних розрахунків пропонуємо:

1) розглядати міжнародні розрахунки як процес виникнення й врегулювання багатосторонніх, двосторонніх і односторонніх вимог та зобов'язань;

2) враховувати, що частина міжнародних розрахунків може здійснюватися в товарно-грошовій формі (за зовнішньоторговельними договорами), інша – в грошовій формі (кредити, позики, відсотки по них, пенсії, аліменти тощо); третя – у товарній формі (бартер, компенсаційні угоди і т. п.), хоча вартісна оцінка взаємних вимог і зобов'язань кожної зі сторін виражається в грошовому еквіваленті у валюті ціни контракту. Це дозволяє розширити понятійний апарат у сфері міжнародних економічних відносин та сприятиме подальшому розвитку й удосконаленню нормативно-правової основи міжнародних розрахунків, валютного регулювання та контролю за діяльністю господарюючих суб'єктів України і нерезидентів.

Автор пропонує **авторське визначення** системи міжнародних розрахунків як об'єднання таких компонентів: законодавчих (українських і міжнародних), що регулюють організацію й проведення міжнародних розрахунків, юридичних і фізичних осіб різних юрисдикцій – учасників розрахунків, кредитних організацій, що здійснюють міжнародні платежі й валютний контроль при їх проведенні. Це дозволяє виявити структурні елементи системи міжнародних розрахунків: суб'єкти та об'єкти розрахункових відносин, механізм переказу грошових коштів, у функціонуванні якого особлива роль відведена інфраструктурним елементам (що безпосередньо й опосередковано беруть участь у розрахунковому процесі). Аналіз їх взаємодії дозволяє уточнити права та обов'язки, що регламентують дії контролюючих та контрольованих суб'єктів розрахункових відносин.

Проаналізувавши літературу з міжнародних розрахунків, пропонуємо структурування (класифікацію) міжнародних розрахунків у розрізі різних критеріїв і ознак [7;9] (рис.1).

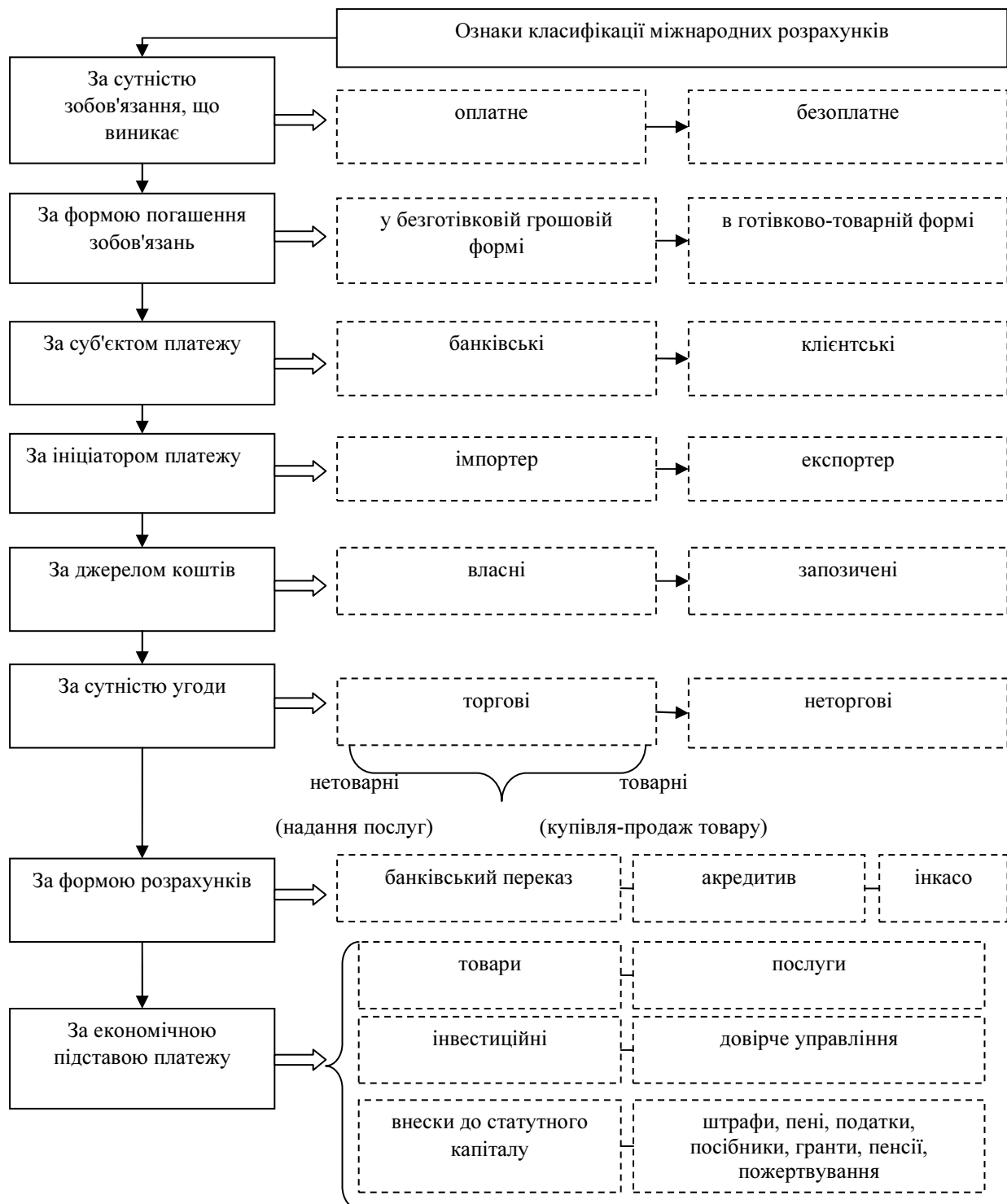

Рисунок 1. Структурування системи міжнародних розрахунків

Figure 1. The structure of the system of international payments

Представлена класифікація дозволяє чіткіше диференціювати міжнародні розрахунки за різними характеристиками, розвинути понятійний апарат міжнародних економічних відносин, що створює умови для вдосконалення нормативно-правової основи міжнародних валютних розрахунків.

Система міжнародних розрахунків містить такі елементи:

- суб'єкти (платники засобів (ініціатори платежу за односторонніми і двосторонніми угодами); отримувачі коштів (фізичні або юридичні особи, на користь яких зараховуються кошти); інфраструктурні елементи;
- об'єкти розрахункових відносин і міжнародних розрахунків – грошові (валютні) вимоги й зобов'язання, що виникли у зв'язку з укладенням зовнішньоекономічного договору, у зв'язку з товарними й нетоварними операціями, в тому числі з наданням і погашенням кредиту, сплатою відсотків по ньому;
- механізм переказу коштів. У його функціонуванні важлива роль відведена суб'єктам, що безпосередньо обслуговують учасників зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюють валютне регулювання і контроль при проведенні міжнародних розрахунків (НБУ, комерційні банки, органи законодавчої влади, які розробляють і приймають правову базу з проведення міжнародних розрахунків) й опосередковано пов'язані з діяльністю основних суб'єктів міжнародних розрахункових відносин (митні, податкові, судові органи, нотаріальні контори та ін.).

Можна виділити послуги та операції, що надаються банками своїм клієнтам у процесі виконання розрахункових документів (рис.2) [9]. Представлена класифікація здійснюваних банківських операцій, пов'язаних з проведенням міжнародних розрахунків, дозволяє чітко визначити зміст і етапи взаємодії уповноважених банків з їх клієнтами (експортерами та імпортерами), правильно побудувати процес розрахункових відносин на основі партнерства, взаємовигідного та ефективного співробітництва.

Україна скоротила обсяги експорту, але імпорт також скорочується. Обсяг експорту українських товарів у 2013 р. знизився на 7,8% порівняно з 2012 р. і склав \$63,3 млрд.

Імпорт зменшився на 9,1%, що в грошовому еквіваленті становить \$77 млрд. Негативний торговельний баланс у 2013 році в Україні зменшився на 14,6%, склавши трохи більше \$8,5 млрд.

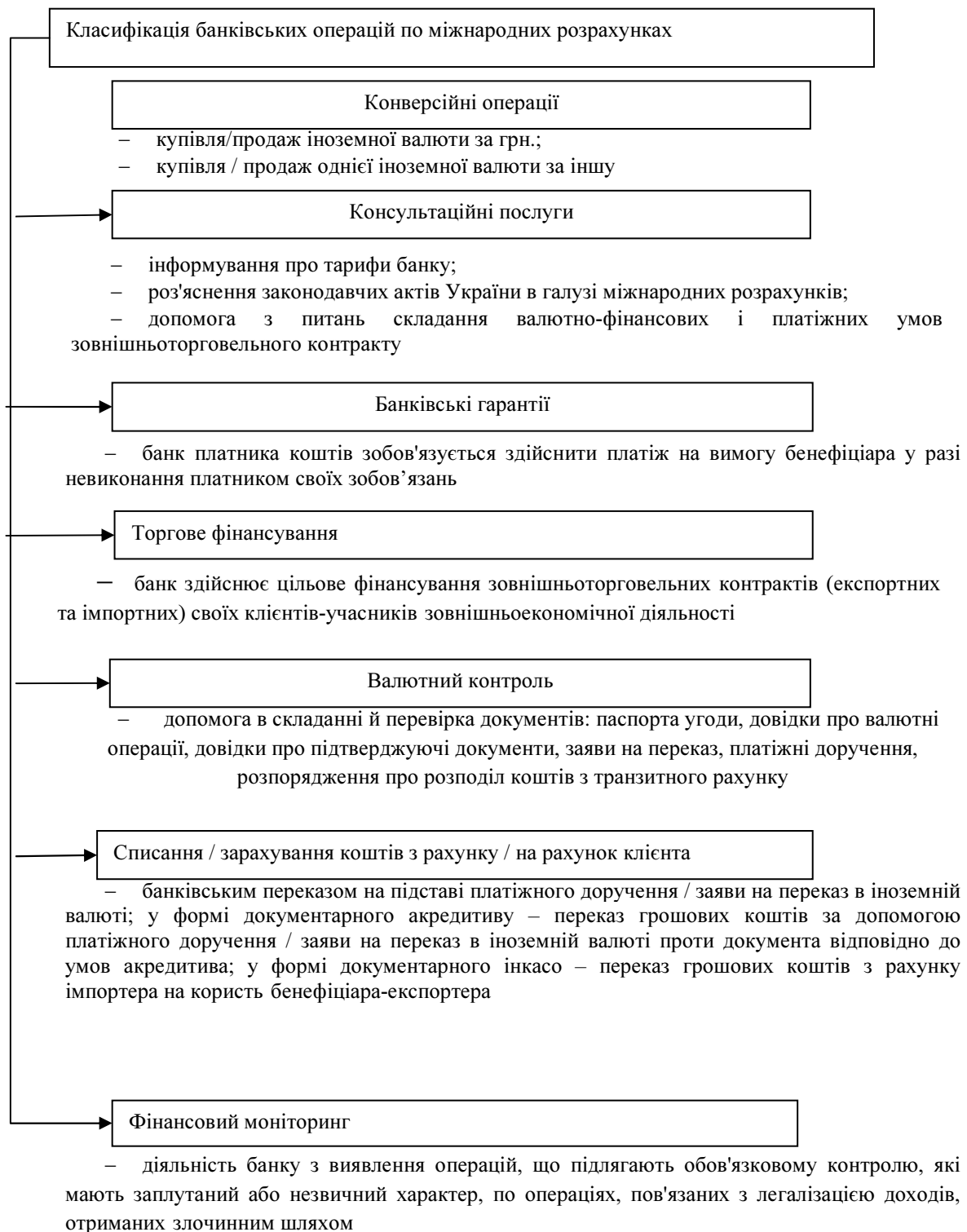

Рисунок 2. Класифікація банківських операцій по міжнародних розрахунках [складено автором]

Figure 2. Classification of banking operations international settlements [made by author]

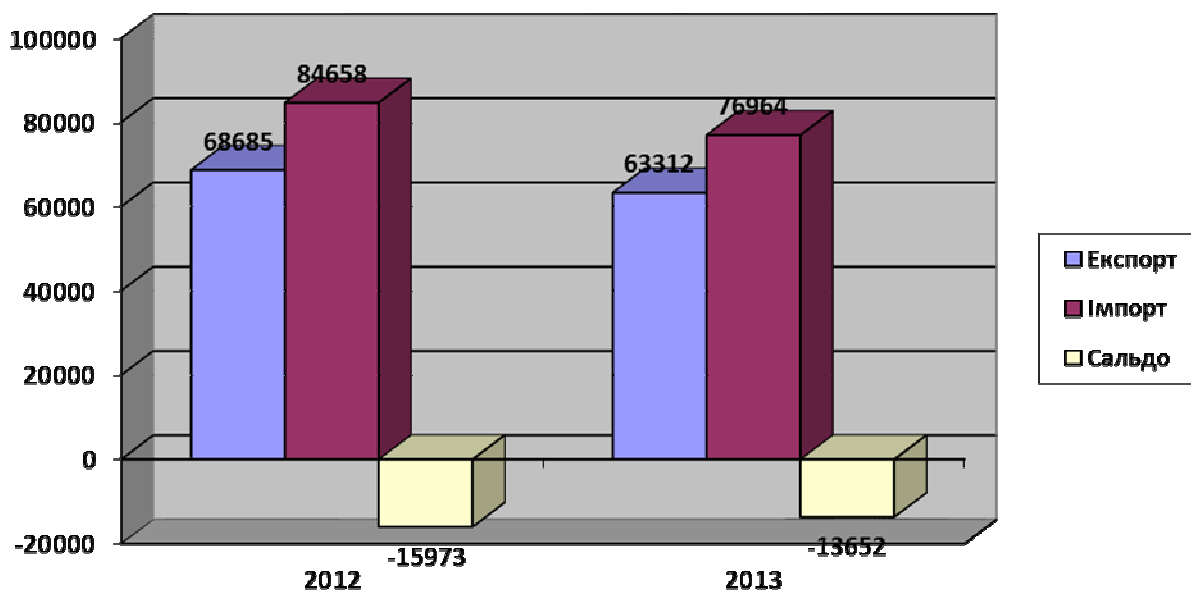

Рисунок 3. Динаміка зовнішньої торгівлі України у 2012–2013 рр. [10]

Figure 3. Dynamics of foreign trade of Ukraine in 2012–2013 [10]

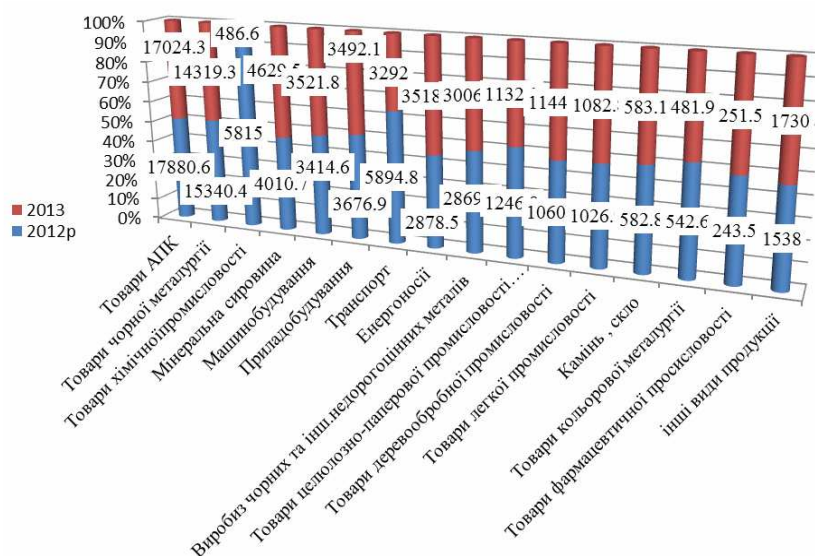

Рисунок 4. Структура експорту українських товарів 2012–2013 рр., млн. грн. [10]

Figure 4. Structure of export of Ukrainian goods in 2012–2013, mln. [10]

Найбільшу питому вагу – понад чверть – у структурі українського експорту припадає на продукцію АПК – \$17 млрд. Другою за обсягами є металургія – \$14,3 млрд. Замикає трійку лідерів хімічна промисловість – \$4,9 млрд. Український зовнішньоторговельний баланс погіршило скорочення цін на зернові та олійні культури – на 20–30% у другій половині 2013 р. Однак рекордні обсяги поставок дозволили в останньому кварталі наздогнати й перегнати результат 2012 р.

У листопаді 2013 р. експорт зерна склав 4,6 млн. тонн, у грудні – 4,4 млн. тонн.

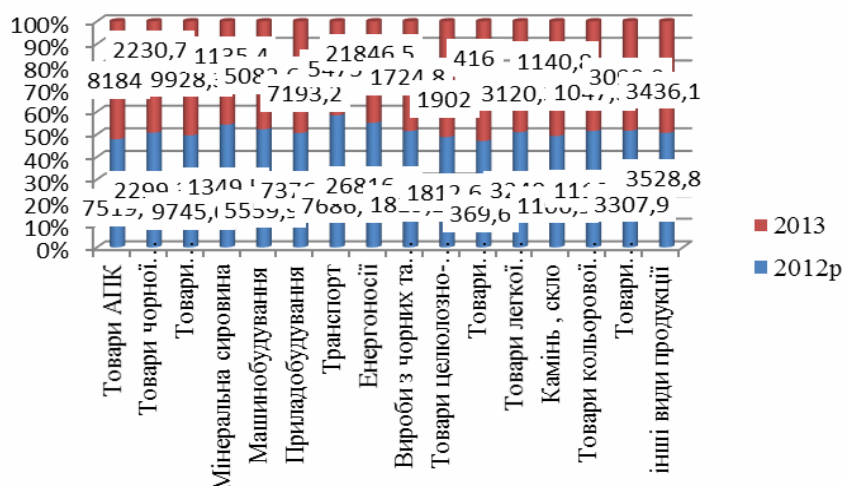

Рисунок 5. Структура імпорту товарів 2012–2013 рр., млн. грн. [10]

Figure 5. Structure of import of goods in 2012–2013, mln. [10]

У структурі імпорту на першому місці енергоносії – в грошовому вираженні обсяг закупівель склав \$21,8 млрд., або 28%. Потім ідуть товари хімічної промисловості – \$9,9 млрд. – і товари агропромислового комплексу – \$8,2 млрд.

Це визначає напрями руху валютних потоків у процесі здійснення міжнародних розрахунків.

Основними напрямками українського експорту є країни СНД (36%), Європейського Союзу (26%), Близького і Далекого Сходу (18% і 8% відповідно). Порядок імпортних напрямів ідентичний: СНД – 37%, ЄС – 35%, Близький Схід – 3%, Далекий Схід – 15%.

Експерти ж вважають, що незначне ослаблення гривні позитивно позначиться на експортній складовій української економіки. Українська продукція стає конкурентоспроможнішою – у першу чергу мова йде про продукцію харчової промисловості, агросектора, металургії, хімії, меншою мірою – машинобудування.

Аналіз розвитку міжнародних розрахунків в Україні показує, що вони пов'язані не тільки з розвитком зовнішньоекономічних зв'язків підприємств і фізичних осіб в умовах глобалізації та вбудовування економіки України у світову економічну систему. Часто міжнародні розрахунки виступають як інструмент незаконного вивезення капіталу з країни, у тому числі в офшорні зони. Формально прикриваючись зовнішньоторговельними контрактами, недобросовісні господарюючі суб'єкти «спеціалізуються» на використанні «сірих» схем, переводять валютні кошти за кордон через офшорні банки і компанії. Важливу роль у відтоку капіталу за кордон відіграють схеми, пов'язані з переуступкою прав вимог за зовнішньоторговельними контрактами.

Висновки. Уточнено поняття міжнародних розрахунків, досліджено сутність системи розрахункових відносин України, визначено місце міжнародних розрахунків у системі розрахункових відносин України й етапи їх розвитку, запропоновано узагальнену класифікацію міжнародних банківських розрахунків, розглянуто інституційні та правові засади їх проведення. Проведений в роботі аналіз міжнародних банківських розрахунків дозволив структурувати (класифікувати) міжнародні розрахунки в розрізі різних критеріїв і ознак. Представлена класифікація дозволяє чіткіше диференціювати міжнародні розрахунки за різними характеристиками, розвинути понятійний апарат міжнародних економічних відносин, що створює умови для вдосконалення нормативно-правової основи міжнародних валютних розрахунків.

Conclusions. The article contains a concept of international payments, the considered essence of payment relations in Ukraine, the determined place for international payments in the Ukrainian settlement system as well as their development stages, international banking payments to be classified, and institutional and legal principles to conduct them. International banking settlements, analyzed in the thesis, allowed to structure (to classify) international payments in the context of various criteria and characteristics. The presented classification allows differentiating more clearly international settlements by different characteristics, to develop the conceptual apparatus of international economic relations, creating conditions for improving the legal framework of the international monetary payments.

Використана література

1. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті». Документ 185/94-вр, остання редакція від 01.01.2005 на підставі 1766–15, чинний на підставі 1766–15.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 29, ст.377) зі змінами, внесеними згідно із законами №1697-VII (1697–18) від 14.10.2014, ВВР, 2015, № 2–3, ст.12.
3. Лакруїк, А.Б. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] / А.Б. Лакруїк. – Режим доступу: <http://ekonomistoff.ru/problemi-ta-perspektivi-rozvitku-zovnishnoi-torgivli-ukraini/>
4. Мисик, Г.І. Проблеми ефективної зовнішньоекономічної діяльності України [Електронний ресурс] / Г.І. Мисик, Л.М. Римарева. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Economics/2_83625.doc.htm
5. Михайлишин, Л.І. Вектори інтеграції України в ЄС чи СНД [Текст] / Л.І. Михайлишин // Науково-інформаційний вісник «Економіка». – 2013. – №3. – С.172–181.
6. Мохната, К.А. Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] / К.А. Мохната // Матеріали Всеукраїнської студент. інтернет-конференції, 05 травня 2013 р. – Режим доступу : <http://conf-cv.at.ua/forum/56-578-1>
7. Основи організації та механізм міжнародних розрахунків: навч. посібн. [Текст]; за ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2004. – 320 с.
8. Підчоса, О.В. Аналіз ефектів від вступу України до зони вільної торгівлі з ЄС та до Митного Союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном [Електронний ресурс] / О.В. Підчоса. – Режим доступу: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2013_114_01.pdf#page=149
9. Соловьева, А.М. Анализ системы международных расчетов и ее составляющих [Текст] / А.М.Соловьева // Современные проблемы гуманитарных и естественных наук: Материалы VIII международной научно-практической конференции. Институт стратегических исследований. – М.: 26–27 сентября, 2011. – 11 с.
10. Державна фіскальна служба України. Офіційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/ms/f2>

Отримано 11.03.2015